

Vizsolyi Ákos

A segítség útjai

Kissé szokatlan szempontok alapján szeretnék a „segítő szakma” etikai kérdéseivel foglalkozni. Céлом, hogy az e témában eddig kialakult felfogásokat, álláspontokat tágítsam, illetve újragondolásra invitáljak, és újabb kérdéseket tegyek az eddigiekhez. A felvetett kérdések és dilemmák bemutatására a Szentírásból vettem néhány példát. Igen fontosnak tartanám a későbbiekben a további közös gondolkodást e témakörben.

Mit tesz a segítő?

„...Hát segít...!” válaszolhatnánk egyszerűen. A kérdés, persze, nem is ez. Akkor vagyunk inkább bajban, ha bővebben szeretnénk válaszolni erre a kérdésre. Mikor a legjobb segíteni és milyen módon, hogy a segítség ne legyen megalázó, bántó, de eredményes legyen? Azt is fontos tudnunk, hogy ehhez valójában milyen eszközök állnak rendelkezésünkre. S folytathatnánk a sort, számtalan kérdést lehetne feltenni arról, hogyan, milyen mértékben, meddig segítsünk. Minden esetben más és más körülményt kell mérlegelnünk, figyelembe vennünk.

Úgy gondolom, hogy a segítség célját tekintve többé-kevésbé konszenzus van: szeretnénk hozzásegíteni a hiányt szenvedőket szociális jóléthez, a környezetükhöz való alkalmazkodáshoz, a belső egyensúly eléréséhez és megtartásához, magyarul az ember méltóságának, természetének megfelelő élet kialakításához. Másképpen: a boldogság elérésében szeretnénk segítségül lenni. A hiány lehet anyagi és lelki természetű. A tapasztalat azt mutatja, hogy hol az egyik, hol a másik hangsúlyosabb, de többnyire mindkettő egyidejűleg jelen van.

Egy külföldi előrejelzés szerint (Newsweek 1993 június) növekvő lét-számigényre lehet számítani a szociális munka területén. Jelenleg is van rá igény, és méginkább lesz az ezredfordulón, ugyanúgy, mint a számítástechnika területén dolgozókra. De míg az utóbbi növekedése inkább pozitív irányba mutat (a technika fejlődését látjuk benne), addig a szociális terület lét-számnövekedésének prognosztizálása súlyos gondokat vetít elénk. Úgy tűnik,

a technika, az automatizálás helytelen felhasználása növeli az elidegenedést. Természetesen más tényezők együttes hatásaként. Ezek a folyamatok szűk-ségessé teszik a „mesterséges kapcsolatokat”. Szükségessé válik a közvetítő, a segítő személy, aki segít a világgal kapcsolatban, mégpedig kielégítő kapcsolatban maradni.

Szeretnénk, ha az e szakmába belenövő nemzedékek konkrét etikai és specifikus szakma etikai ismeretek birtokában kezdhették el munkájukat. Úgy tűnik, hogy a szakma ismerete és az etikai elvek megtartása szorosan összefüggenek. Egymást feltételezve és kiegészítve léteznek.

Sajnálatos dolog, hogy egyre jobban csökken az érzékszerveink kifinomultsága. (Az okokat lehetne kutatni és sorolni, de tény.) Ezzel párhuzamosan az észleléseinket is kevésbé tudjuk választékosan kifejezni, s a hozzájuk kapcsolódó érzéseinket is alig-alig tudjuk „láthatóvá tenni”. Sajnos, érzelmeink többnyire hátrányt szenvednek racionális világunkban. Gyermeinktől azt kérdezzük: „ebédeltél?” A tényre kérdezzük rá, és nemleges válasz esetén azonnal leültetjük enni, ha akar, ha nem. Nem azt kérdezzük: „ízlett-e a mai ebéd?”, pedig ennek megválaszolása lehetőséget adna az érzelmek kifejezésére, és természetesen azt is megtudhatjuk: evett-e, éhes-e. Egyre inkább csak a tények érdekelné minket, pedig fontos lenne az is, hogy a tények mögé lássunk. Az eseményekhez fűződő érzelmi reflexiókat is figyelembe kellene venni, a történések érzelmi összefüggéseit keresni, a dolgokat komplexitásukban értékelni. A tények önmagukban állva, önmagukra vonatkozóan nem adnak magyarázatot.

Példabeszéd a konkolyról. Más példabeszédet is mondott nekik: „hasonlít a mennyek országa az olyan emberhez, aki jó magot vetett a földjébe. Amikor mindenki aludt, jött ellensége, és konkolyt szórt a búza közé, aztán eltávozott. Szárba szökött a vetés és kalászt hányt, de fölütötte fejét a konkoly is. Erre a szolgák elmentek a gazdához és megkérdezték: Uram, ugye jó magot vetettél szántóföldedbe? Honnan került belé a konkoly? Mire ő azt felelte: Ellenséges ember műve az. A szolgák tovább kérdezték: Akarod, hogy kimenjünk és kigyomláljuk? Nem, válaszolta, hogy a konkolyt gyomlálva ki ne tépjétek vele együtt a búzát is. Hagyjátok, hadd nőjön föl mind a kettő az aratásig. Aratáskor majd megmondom az aratóknak: Előbb a konkolyt szedjétek össze és kössétek kévébe, hogy tűzre kerüljön, a búzát pedig gyűjtsétek a csűrömbé.” Mt. 13., 24–30.

Az idézet a Szentírásból való. Ehhez hasonlót valószínűleg a világ-irodalomban is lehetne találni, de ismertsége és egyéb belső erényei miatt ezt választottam.

Máté megtért zsidóknak írta evangéliumát 50 körül, célja a hitbeli megerősítés volt. Az elemzők nagyjából megegyeznek a szöveg értelmezésében: nem a mi feladatunk a gyomlálás, ez szereptévesztés lenne a részünkről. Nem a mi dolgunk a gyom eltávolítása, mintha a helyes magatartás a passzivitás volna. E példabeszéd valószínűsíthető hallgatói a zelóták (buzgók, ügybuzgók) voltak.

A szakmában járatosak számára ismerős jelenség lehet a fenti történetben a segítő szindróma jelenléte. A fejlődéslelektanból ismert jelenség, az omnipotens magatartás is megfigyelhető.

A történelmi forrásokból tudjuk, hogy a zelóták miatt a zsidók háborúba keveredtek, és az egész ország Jeruzsálemmel együtt római provincia lett 67-ben. Nem kikerülhető kérdés etikai szempontból a következmények értékelése.

Az irgalmas samaritanus. Akkor odalépett egy törvénytudó és próbára akarta tenni. „Mester, monda, mit tegyek, hogy eljussak az örök életre?” Ő megkérdezte: „Mit szab meg a törvény? Hogyan olvasod?” Az így válaszolt: „Szeresd Uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, minden erődből és teljes elmédből, felebarátodat pedig mint önmagadat.” „Helyesen feleltél, dicsérte meg, tégy így, és élni fogsz.” Ő azonban igazolni akarta magát, és tovább kérdezte Jézust. „De ki az én felebarátom?” Erre Jézus vette át a szót: „Egy ember lement Jeruzsálemből Jerikóba. Rablók kezére került, azok kifosztották, véresre verték, és félholtan otthagyták. Egy pap jött lefelé az úton, észrevette, de továbbment. Később egy levita jött arra, meglátta, de ő is elment mellette. Végül egy samaritanusnak is arra vitt az útja. Mikor meglátta, megérett rajta a szíve. Odament hozzá, és bort öntött sebeire, és bekötözte azokat. Aztán föltette teherhordó állatára, szállására vitte és gondját viselte. Másnap reggel elővett két dénárt, és a gazdának adta e szavakkal: „Viseld gondját. Amivel többet költesz rá, megadom neked, amikor visszatérek.” Mit gondolsz, e három közül melyik a felebarátja annak, aki a rablók kezére került?” „Aki irgalmasságot cselekedett vele”, felelte az. Jézus így szólott hozzá: „Menj, és tégy hasonlóképpen.” Lk. 10., 25–37.

A két fenti idézet történései ellentétes megközelítést tartalmaznak, amelyek eredményeikben is ellentétesek. Nevezzük az egyiket „felfedezett” problémának. A zelóták azt látták meg, ami őket foglalkoztatta, és annak megoldásán fáradoztak. A másik lehetne a „hozott” probléma, az irgalmas samaritanus esetében.

Kérdések: vajon mit kezdek a „hozott” problémával és az általam „felfedezett” problémával? Melyiket fogom inkább fontosnak tartani? Egyáltalán, mi az, amit meglátok?

A samaritanus tette, amit kell. Nem kérdezgetett – „Hogyan történhetett ez meg veled?”, nem sajnálkozott: „Jól elbántak veled!”, nem mondta azt sem: „Talán biztosan hibás vagy abban, ami történt, talán te provokáltad” stb. Láta a látnivalót, és cselekedett. A feladat számára egyértelmű volt.

Azt gondolom, hogy a segítő kapcsolatban két ember találkozásáról beszélhetünk. A kliens és én. Az a kérdés, hogy mi ketten együtt, „vajon mire megyünk”. Mindketten az addig megélt élettörténetünkkel vagyunk együtt, adott életállapotban, és ezt fontos tudni. Kapcsolatunk a helyzetből adódóan aszimmetrikus. A személyes kvalitástól függetlenül alá-fölérendelt állapot alakul ki. Törekedni kell a szimmetriára, de megszüntetni az aszimmetriát nem lehetséges. A kliensnek van valamilyen hiánya, melyet feltár előttem, betekintést nyújt megoldatlan helyzetébe. Én ezt a hiányt kísérel meg megszüntetni a közös munkánkban. Könnyen gondolhatnánk, hogy én „jó” vagyok, ő pedig „rossz” és „javítandó”, de korántsem ez a helyzet. Ő a jelenlegi körülményei között nem tud valamit megoldani, de ez nem azt jelenti, hogy általában alkalmatlan mindenre. Azt hiszem, hiba volna, ha nem a teljes embert látnánk, sokoldalú képességeivel együtt. A kliens nemcsak a hiányt

„hozza” magával, hanem leküzdésének lehetőségét, képességét is. Az én szerepem annyi lehet – mert hogy „kívülről” nagyobb esélyem van a lehetőségeket körüljárni –, hogy az „objektív rálátás” birtokában segítek, és ez a segítés szintén a klienssel való együttgondolkodásból fakad.

A fenti példákban igen fontos szempont húzódik meg. Tudniillik, hogy figyelembe veszem-e a másik autonómiáját és a saját autonómiámat. Hol a „segítő”, hol a „segített” részéről merül fel ennek a fontossága, mert csak ennek birtokában tudunk jól és helyesen dönteni.

A zelóták elvakultak voltak a saját céljaik tekintetében, a pap és a levita rabjai voltak valaminek, ami meggátolta őket abban, hogy helyes döntést tudjanak hozni.

Nagymértékben befolyásol minket a kliensek felé fordulásban az előzetesen kialakított képünk az emberről, a véleményünk világról, mit tartunk céljának, feladatának, elképzelésünk arról, hogyan kell élnie egy „rendes” embernek stb. Ezek mögött az előfeltevések mögött olyan kérdések állnak, amelyek igen régóta foglalkoztatják az embert, és minket sem hagynak közömbösen. Mit tartunk jónak, illetve rossznak; cselekvéseinket milyen normák szerint kell irányítanunk, és milyen rendezőelvek alapján értékeljük őket; mi az érték valójában; a szabadság felszabadít-e vagy menekülnünk kell-e előle? Továbbá: az a személyes tapasztalat, hogy a körülöttünk lévő világot milyennek ismertük meg, és ez hogyan viszonyul az előbbiek összességéhez. Nem mindegy, hogy csak a fejünkben lévő elképzelések alapján döntünk, vagy pedig a valóságnak megfelelően is egyeztetett döntést hozunk.

A segítő feladata a hiány pótlása. A hiány természetéből adódóan a segítés igen sokféle lehet, egyik formája az ismeretátadás, a látókör gazdagítása. A szabad döntés érdekében. Persze, fontos különbséget tenni, hogy miben kell nekünk döntenünk, és miben kell döntenie a kliensnek. Ehhez hol a segítőnek, hol a segítettnek van szüksége információra, hogy felelős döntést hozhassanak. Kérdés, hogy milyen mértékben vesszük figyelembe, hogy a segített egy önállóan gondolkodó autonóm lény, még ha bizonyos mértékben korlátozottá vált is a helyzete az adott körülmények között.

A jerikói vak. Történt, hogy amikor Jerikóhoz közeledett, egy vak koldus állt az út szélén és kéregetett. Hallotta, hogy nagy tömeg vonul arra, megkérdezte hát, hogy mi történt. Megmondták neki, hogy a názáreti Jézus halad arra. Erre elkezdett kiabálni: „Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam!” Akik elől mentek, csitították, hogy hallgasson. De annál hangosabban kiáltozott: „Dávid fia, könyörülj rajtam!” Jézus megállt s szólt, hogy vezessék elé. Amikor odaért, megkérdezte: „Mit akarsz tőlem, mit tegyek?” Azt válaszolta: „Uram, add, hogy lássak!” Jézus így szólt hozzá: „Láss! Hited megmentett.” Azon nyomban visszanyerte szeme világát, és Istent dicsőítve követte. Ezt látta a nép, és magasztalta az Istent. Lk. 18., 35–43.

A „Mit akarsz tőlem, mit tegyek?” figyelembe veszi a kliens autonómiáját, pedig számtalan ötletünk lenne, hogy mit kellene tenni az érdekében.

Azt gondolom, hogy e felvetett kérdések megválaszolásában is, ugyanúgy, mint a gyakorlati munkában, józanul, higgadtan, alázatosan a saját egyéniségünkkel is összhangban kellene magatartásunkat kialakítani.